

THOMAS BERNHARD VE YABANCILAŞMA SORUNSALI

Melahat BAYRAM*

Öz

20. yüzyıl modern dünyasının önemli sorunlarından biri olan yabancılaşma olgusu, geçmişten günümüze birçok farklı alanda karşılaştığımız bir kavram haline gelmiştir. Bu kavram, öncelikle teolojide görülmüş ve birtakım düşünürler tarafından farklı bakış açılarıyla diğer disiplinlerde yerini almıştır. Ekonomi, psikoloji ve sosyoloji alanlarından, özellikle 20. yüzyıl modern edebiyatına da sızramayı başaran yabancılaşma olgusu, son dönemlerin başat sorunlarından biri olmuştur. Edebiyatta özellikle, roman türünde göze çarpan bu olgu, çok sık ele alınan ve analiz edilen izlek ya da konulardan biri haline dönüşmüştür. Bu çalışmada, Almanca Edebiyat'ın önemli yazarlarından biri olan Thomas Bernhard'ın beş otobiyografik eserlerinin (pentaloji) ilk iki ürünü olan "Neden" ve "Mahzen" eserleri, bu olgu çerçevesinde analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Thomas Bernhard, Pentaloji, Yalnızlık, Toplum dışı, Yabancılaşma.

THOMAS BERNHARD AND THE PROBLEM OF ALIENATION

Abstract

Alienation phenomenon, which is one of the major problems of 20th century's modern world, has become a concept that we encounter in many different areas from past to present. This concept was first seen in the theology and gained a place in other disciplines by some philosophers with their different perspectives. Alienation phenomenon which has succeeded

* Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, melahat--bayram@hotmail.com

to spread from economy, psychology and sociology especially to 20th century's modern literature as well, has been one of the dominant issues in recent times. This phenomenon that draws the attention especially in the type of novel in literature, has become one of the themes or subjects that is often examined and analysed. In this study, from the five autobiographical works of Thomas Bernhard, which is one of the important authors in German Literature, the first two works “Neden” and “Mahzen” have been analysed within the scope of this phenomenon.

Keywords: Thomas Bernhard, Pentalogy, Loneliness, Extra-societal, Alienation.

Giriş

Thomas Bernhard, Almanca Edebiyat'ta adı sıkça duyulan önemli yazarlardan biridir. Avusturyalı yazar, edebiyat dünyasına şiir türüyle adım atmış ve diğer edebi türlerde de başarılı eserler meydana getirmiştir. Geçmişte adını sıkça duymadığımız Bernhard'ı artık günümüzde tanımayan çok az kişi vardır. Bernhard ve eserleri, birçok yazar, gazeteci ve edebiyatçılar tarafından ele alınmış, onların makale, köşe yazılarına, bilimsel çalışmalarına konu olmuştur. Eserleri daha çok Suhrkamp Yayınevi tarafından basılmış ve hala da basılmaya devam eder. Yazarın edebiyat dünyasında bugün geldiği konumu, onun adına gerçekleştirilen birtakım etkinliklerden de anlamak mümkündür.¹

Bernhard, ülkesi Avusturya'da evlilik dışı biri olarak dünyaya gelmiş ve genellikle büyükbabasının yanında büyüyüp zamanını geçirmiştir. Daha anne karnındayken gerçek babası tarafından savaşın o zor şartları altında terk edilmiş, bu terk edilmişliği içinde hep bir yara olarak kalmış ve ömrü boyunca da etkisini sürmüştür. Annesi onu, her şeye rağmen doğurmak istemiş ve toplumun önyargılı ahlaki değerlerinden ötürü başka bir ülkede (Hollanda'da) dünyaya getirmek zorunda kalmıştır. Dönemin zor koşullarından dolayı evlenmek zorunda kalan annesi, çaresizliğini bir kenara itip oğlu için hep savaşmak durumunda kalmıştır. Fakat üvey babası ve annesi tarafından yaralı ruhuna gereken sıcaklığı görmeyen Bernhard, onlar tarafından gerçek bir evlat sevgisiyle büyütülmemiş, hep bir kenara itilmiş, onların kötü muamelelerine maruz kalmıştır. Ailesinden ayrı yatılı bir okulda

¹ Bkz: Sarı, Ahmet (2007), *Thomas Bernhard'ın Şiir Dünyası*, De Ki Basım Yayım, Ankara, s. 7.

eğitimine başlayan yazar, ne okuduğu okula, öğretmenlerine ve arkadaşlarına ne de yaşadığı yere ayak uydurabilmiş, kendini onlara karşı hep ‘yabancı’ hissetmiştir.

Annesi ve üvey babasından ilgi, şefkat ve sevgi görmemiş olan yazar, tüm bunları sadece büyükbabasından almıştır. Bu sebeple onun yanında kendisini hep rahat ve mutlu hissetmiş, onunla yalnızlığını paylaşmıştır. Dünya görüşünü de çok sevdiği anarşist büyükbabasından almıştır.

Savaşın etkileri, gerçek bir aileye sahip olmayışı ve sevgisizlik onu iyice karanlık bir kişiliğe dönüştürmüştür. Bu acı dolu yaşanmışlıklar yetmezmiş gibi, okulunu yarıda bırakıp bir bakkal dükkânında çıraklık yaparken, ciddi derecede üşütüp yakalandığı akciğer hastalığıyla da hayatı boyunca savaşmak durumunda kalmıştır. Hastalıklar yakasını bırakmamış ve ölüm korkusunu hep hissetmiştir kendince.²

Tüm bu olumsuz yaşanmışlıkları otobiyografik eserlerinde açıkça görürüz Bernhard’ın. Kendi hayatını anlattığı bu eserlerinde duyduğu korkuları, yaşadığı acıları bizler de yaşar gibi oluruz okuyunca. Yaşanmışlıklarını eserlerine büyük ölçüde yansıtan yazar, onlarda da aynı olumsuz, karamsar dokuyu, hastalıklarla savaşan, yaşam inancını ve ümidini kaybeden kişileri kâğıda dökmüştür. Onun eserleri çetrefilli bir dil, olay örgüsü ve figürlerle işlenir. Anlaşılması güç, okurları yoran, onlara karamsarlığın had safhasını hissettiren, kolay anlaşılmayan bir dil ve anlatım yapısına sahiptir eserleri. Söven, öfke-nefret dolu, umutsuz, karamsar, inançsız bir kalemi vardır Bernhard’ın. Gelişigüzel, dilbilgisi kurallarına aykırı bir yazım tarzına sahiptir eserlerinin hemen hemen hepsinde. İçine büründüğü yalnızlığı, yabancılaşmayı, umutsuzluğunu, terk edilmişliğini, toplumdaki kopuk yaşamını, iletişimden yoksun kişiliğini görürüz eserlerinde. Terk edilmişliğini hayatı boyunca yaşamış, insanların arasına karışmayıp kendisini yabancı gibi hissetmiştir hep o. Dış dünyaya yabancı gibi durarak kendisini bir kenara iten yazar, kendisine özgü bir dünya yaratmıştır yaşadığı dünyadan hariç. Bu kapalı dünyasında yok denecek kadar az kişiyi barındırmış ve yalnızlığı büyük derecede hissetmiştir. Böyle bir yaşam süren Bernhard, kendisini ne yaşadığı çevreye, topluma, ailesine, ne de dünyada var olan diğer objelere ait hissetmiştir. Bu nedenle hem

² Bkz: Bernhard, Thomas (2009), *Die Autobiographie: Die Ursache, Der Keller, Der Atem, Die Kälte, Ein Kind*, 2. Auflage, Residenz Verlag, Salzburg.

kendisine, hem de hemen hemen her şeye karşı ‘yabancı’ gibi durmuş ve ‘yabancılaşma’nın içine sürüklenmiştir.

Bernhard’ın ‘yabancılaşmış’ kişiliği ve dünyası, onun pentaloji eserlerinde açıkça göze çarpar. Özellikle *Neden* ve *Mahzen* adlı ilk iki pentaloji eserinde bunları görmek mümkün. Bu çalışmada, 20. yüzyılın en önemli sorunlarından biri olan yabancılaşmanın izini bu eserlerde süreceğiz ve bu olguyu genel hatlarıyla ele alacağız. Geçmişte Hegel, Marx, Fromm, vs. gibi düşünürler tarafından felsefe, iktisat ve psikoloji alanlarında yorumlanan ve günümüzün de başat kavramlarından biri olan yabancılaşma kavramı, edebiyat alanındaki egemenliğini sürdürmeye devam eder.

1- Yabancılaşma Kavramı ve Edebiyatta Yabancılaşma

Yabancılaşma, sanayileşmenin ve makineleşmenin hızla ilerlemesinden sonra son dönemlerde birçok alanda görülen ve incelenen bir kavramdır. Bu kavramın kullanıldığı alanlar da birbirinden farklılık gösterir. Kavram, etimolojik açıdan sözlük anlamına göre Farsça kökenli olup “yâbân” kelimesinden gelir. Bu kelime birçok yapısal değişimlere uğrayarak kelimedden “yabancı” sözcüğü türetilmiştir ve “uygarlaşmamış, toplum dışı kalan”³ anlamına gelir. İngilizce’deki karşılığı “alienation” olup “alien” kelimesinden türetilmiş ve “başka bir ülkeden gelen, başka gezegenden gelen bir yaratık, başka bir ülkeye ait olan, normal olandan farklı olan”⁴ anlamında kullanılır. Almanca’daki karşılığı ise, ‘Entfremdung’ sözcüğüdür.

Yabancılaşma ilk olarak teolojide varlığını hissettirerek Hıristiyanlıkta süregelen “günah ve kefarete öğretisi”⁵ bu kavramın ortaya çıkmasına ön basamak oluşturmuştur. Daha sonra Hegel, tarafından felsefi boyuta taşınarak kuramsal bir nitelik kazanmıştır. Hegel’e göre varlık, sürekli bir gelişim içerisinde olan bir varlıktır ve o yabancılaşmayı yorumlarken “tin”, “ide”, “logos” ve “us”⁶ kavramlarını göz önünde bulundurur. Bireyi bu kavramlarla eşit gören Hegel, evrenin sürekli değişim içinde olduğunu ve dolayısıyla da insanın, varlığın da bu

³ Eyüboğlu, İsmet Zeki (1995), *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, 3. Basım, Sosyal Basımlar, İstanbul, s. 714. İçinde: Kiraz, Sibel (2011), *Yabancılaşmanın Kökeni Üstüne*, Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, sayı: 12, <http://www.flisdergisi.com/sayi12/147-169.pdf?&lang=tr&output=json> .

⁴ Steel, Miranda (2000), *Oxford Wordpower Dictionary*, Oxford University Press, Oxford, New Edition, s. 17.

⁵ Bottomore, Tom (1993), *Marksist Düşünce Sözlüğü*, Türkçe çeviriyi derleyen: Mete Tunçay, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 621.

⁶ Bozkurt, Nejat (2005), *Hegel*, Say Yayınları, İstanbul, s. 51.

değişimi birtakım evreler atlatarak yaşadığını ve bu evreler sonucunda yabancılaşmayı gerçekleştirdiklerini savunur.⁷ Varlığın ya da “Mutlak Ruhun”⁸ bu süregelen devinimi yabancılaşma olarak algılanır.⁹ Feuerbach, Hegel’in ontolojik bakış açısını pek doğru bulmayarak, “insanın kendine yabancılaşmış Tanrı değil, Tanrının kendine yabancılaşmış insan olduğunu ileri sürer.”¹⁰ ve Tanrı’yı insanın yarattığını, bunun sonucunda da insanın “köle” haline gelerek yabancılaştığını savunarak kavrama teolojik açıdan yaklaşır. Bu yabancılaşmanın engellenmesi ise, ancak Tanrı’nın yok edilmesiyle mümkün olacağını dile getirir.¹¹ O, tanrının bireyin kendi özelliklerinden oluşturulduğunu dile getirerek tanrıyı, bireyin yabancılaşması olarak algılar.¹² Marx ise, yabancılaşmayı “çalışma sürecinin yabancılaşması” (Entfremdung vom Arbeitsprozess), “ürünün yabancılaşması” (Entfremdung vom Arbeitsprodukt), “kişinin kendine yabancılaşması” (Selbstentfremdung) ve “başkalarına yabancılaşma” (Entfremdung vom anderen)¹³ olarak nitelendirir ve “insanı, kendi etkinliğinin ürünlerine, üretken etkinliğinin kendisine, içinde yaşadığı doğaya, kendine, kendi özsel doğasına, insanlığına, öteki insanlara yabancılaştıran eylemdir”¹⁴ der. Marcuse ise, yabancılaşma kavramının “bireyler kendilerini onlara dayatılan varoluş ile özdeşleştirdikleri ve onda kendi gelişim ve doyumlarını buldukları zaman sorgulanabilir(lik)”¹⁵ kazandığını belirtiyor. Yabancılaşma kavramı, teolojik, ontolojik, felsefi bakış açılarından başka Fromm tarafından da psikanalitik yaklaşımla ele alınır. Fromm’a göre yabancılaşma, “kişinin kendisini bir yabancı gibi duyduğu deneyim biçimidir”¹⁶

Sanayileşmenin getirdiği birçok sonuç, yabancılaşma kavramının hızla gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Sanayileşmeyle makineleşme artarak insanlar kendilerine iyice yabancı

⁷ A.g.e., s. 51-52.

⁸ Tolan, Barlas (1983), *Toplumbilimlerine Giriş*, Savaş Yayınları, Ankara, s. 284.

⁹ Bkz: Hegel, G.W.F. (1988), *Phänomenologie des Geistes*, Felix Meiner Verlag, Hamburg, s. 28.

¹⁰ Marx, Karl (2007), *Yabancılaşma*, çev: K. Somer, A. Kardam, S. Belli, A. Gelen, Y. Fincancı, A. Bilgi, Der. Barışta Erdost, 3. Baskı, Sol Yayınları, Ankara, s. 11.

¹¹ Bkz: Tolan, Barlas (1993), *Sosyoloji*, Adım Yay., Ankara, s. 285-286.

¹² Bkz: Marx, Karl (1976), *1844 El Yazmaları*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, Ankara, s. 23. İçinde: Osmanoğlu, Ömer (2008), *Yabancılaşma Üzerine*, Sosyoloji Notları Dergisi, Eylül-Ekim-Kasım, Ankara, <http://www.sosyolojinotlari.com/PDF/sosnot6.pdf#page=1>.

¹³ Bohnert, Karin (1976), *Ein Modell der Entfremdung-Eine Interpretation des Romans “Das Kalkwerk” von Th. Bernhard*, Dissertation der Universität Wien VWGÖ, Wien, s. 86.

¹⁴ Marx, Karl, *Yabancılaşma*, s. 12.

¹⁵ Marcuse, Herbert (1997), *Tek Boyutlu İnsan*, çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, İstanbul, s. 22.

¹⁶ Fromm, Erich (2006), *Sağlıklı Toplum*, çev. Yürdanur Salman- Zeynep Tanrıseven, 4. Basım, Payel Yayınevi, İstanbul, s. 116.

durmaya başlamışlar ve yabancılaşma ediminin bizzat içinde olmuşlardır. Ürünleri meydana getiren artık makineler olmuş ve insanlar değerlerini kaybederek kendilerini yetersiz görmeye başlamış ve yaptıkları işten de haz duymamaya başlamışlardır.¹⁷

Yabancılaşmanın sebepleri arasında bu ekonomik faktörden başka, toplumsal, ailevi faktörler, kişinin karakteristik nitelikleri, teknolojik ilerleme, vs. de mevcuttur. Felsefe, iktisat, psikoloji, vs. gibi alanlardan başka edebiyatta da boy göstermiştir bu olgu. 20. yüzyıl toplumsal ve ekonomik değişimler insanı kendisine yabancılaştırmış ve onların yalnızlığı, bunalımları, yabancılaşması edebi ürünlerde de yerini almıştır. Ecevit, ‘‘İnsan yalnızlığının, onun kendisine ve çevresine ‘yabancılaşması’nın 20. yüzyılın ana gerçeklerinden ve çağ edebiyatının da başat motiflerinden olduğu’’¹⁸ düşüncesini savunarak, yabancılaşma kavramının moderniteyle birlikte önemini artırdığını söyler. Türk Edebiyatı’nda özellikle 70’li yıllarda edebi ürünlerde işlenmeye başlayan bu kavram, Attila İlhan, Orhan Veli, Necip Fazıl, Oğuz Atay, vs. gibi çokça Türk edebiyatçıların eserlerinde izlek oluşturmuştur. Özellikle Atay’ın *Tutunamayanlar*¹⁹ adlı romanı modern Türk edebiyatına damgasını vurarak yabancılaşmanın en göze çarptığı roman olmuştur. Attila İlhan’ın *Sokaktaki Adam*’ı²⁰ Orhan Pamuk, Ahmet Hamdi Tanpınar, Abdülhak Şinasi Hisar, Elif Şafak, Adalet Ağaoğlu, vs. gibi birçok daha yazarların eserleri bu olgu çerçevesinde analiz edilebilir.

Batı Edebiyatı dünyasında ise, Goethe’nin *Genç Werther’in Acıları* (Die Leiden des jungen Werthers)²¹, Dostoyevski’nin *Yer Altından Notlar*’ı²², Camus’un *Yabancı*’sı²³, gibi birçok önemli yazarların eserlerinde bu olguyu görmek mümkün. Modern toplumun ortaya çıkmasıyla birlikte insanların yalnızlığı, yabancılaşma eylemleri edebiyat eserlerinde de başat motiflerden biri olmuştur. Özellikle Kafka ve Bernhard’ın yapıtlarında kaçınılmaz bir yer edinmiştir yabancılaşma sorunsalı. Almanca Edebiyat’ta Goethe’den başka, Kafka’nın *Dönüşüm* (Die Verwandlung)²⁴ adlı eserinde, Elias Canetti’nin *Körleşme*²⁵ romanında,

¹⁷ Bkz: Demirer Temel-Sibel Özbudun (1998), *Yabancılaşma*, Öteki Matbaası, Ankara, s. 89-91.

¹⁸ Ecevit, Yıldız (1998), *Edebiyatı Yabancılaşma ve Yabancılaştırma*, Virgül Dergisi, İstanbul, S: 14, s. 45.

¹⁹ Atay, Oğuz (2012), *Tutunamayanlar*, İletişim Yayınları, İstanbul.

²⁰ İlhan, Attila (2012), *Sokaktaki Adam*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.

²¹ Goethe, Johann Wolfgang (2001), *Die Leiden des jungen Werthers*, P. Reclam Verlag, Stuttgart.

²² Dostoyevski, Fyodor Mihayloviç (2012), *Yer Altından Notlar*, çev. Mehmet Özgül, 21. Basım, İletişim Yayınevi, İstanbul.

²³ Camus, Albert (2012), *Yabancı*, çev. Vedat Günyol, Can Yayınları, İstanbul.

²⁴ Kafka, Franz (2005), *Die Verwandlung*, Anaconda Verlag, Köln.

²⁵ Canetti, Elias (2011), *Körleşme*, çev. Ahmet Cemal, Payel Yayınları, İstanbul.

Hesse'nin *Bozkırkurdu*'nda²⁶, Max Frisch'in *Homo Faber*'inde²⁷ ve özellikle de Bernhard'ın, bizim bu çalışmada ele alacağımız otobiyografik eserlerinde ve diğer önemli yapıtlarında bu olguya rastlamak mümkündür.

2- Bernhard'ın Otobiyografik Eserlerinden “Neden” ve “Mahzen”de Yabancılaşma Olgusu

Neden ve *Mahzen* eserleri Bernhard'ın otobiyografik beşlemesinin ilk iki eseridir. Otobiyografik eserlerinde yazar, kendi hayatını kaleme alarak yaşadıklarını, gözlemlerini, duygu ve düşüncelerini çarpıcı bir dil ve anlatım tarzıyla gözler önüne serer. Eserlerde ana figür olarak Ben-anlatıcı / yazar vardır ve Ben-Anlatıcı anlatım tekniğiyle yazılmıştır.

a) “Neden” Adlı Eseri

1975 yılında yayımlanan *Neden*²⁸ adlı eser, II. Dünya Savaşı'nın son yıllarını ve savaş sonrasında anlatır. Eserde Ben-anlatıcı / yazar, İkinci Dünya Savaşı'nın insanlar üzerindeki etkisini ve kentte yarattığı yıkıcı etkileri kendi kişisel düşünceleriyle betimler. Savaştan sonra insanların durumunu, maddi ve manevi çöküntülerini, umutsuzluk içinde oluşlarını, her an intihar düşüncesiyle nefes aldıklarını dile getirir. Ailesinden ayrı kaldığı yurt ortamını da betimleyen ana figür / yazar, yurttan sık sık meydana gelen intihar olaylarını da aktarır. Kendi hayatını anlattığı için Bernhard, gerçekçi bir anlatım tarzı vardır eserde. Bu eserin ana konusu bizce yabancılaşma sorunsalıdır. Eserde, yabancılaşmanın odak noktasında yer alan figür de aynı zamanda ben-anlatıcı olan ana figürdür.

Eserin ben anlatıcısı olan ana figür, daha anne karnındayken yaşadığı terk edilmişliğin acısını hayatı boyunca hep yaşamıştır ve annesi tarafından da sevgiyle büyütülmemiştir. Yaşadığı dönemin koşulları ve aile yapısından kaynaklanan birçok sebep, onu karamsar, içe kapanık, olumsuz bir birey haline getirmiştir. Kendisini yaşadığı çevreden soyutlayan ana figür, yalnızlığa terk edilmiş biri olarak hayatını idame ettirir. Sevgiyi, büyükbabasından başka kimseden görememiş, bu nedenle çevresine ve diğer insanlara nefretle yaklaşmış ve kendisini onlardan hep uzakta tutmuştur. Böyle birinin ‘yabancılaşma’ yaşaması zaten

²⁶ Hesse, Hermann (2012), *Bozkırkurdu*, çev. Kamuran Şipal, Yapıkredi Yayınları, İstanbul.

²⁷ Frisch, Max (1997), *Homo Faber*, çev. Sezer Duru, Can Yayınları, İstanbul.

²⁸ Bernhard, Thomas (1993), *Neden*, çev. Mustafa Tüzel, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul.

kaçınılmazdır. Yaşadığı tüm koşullar onu yalnızlığa itmiş ve etrafındaki her şeyi adeta bir yabancı gibi algılamıştır. Eserde yabancılaşma olgusunu net olarak hissettiğimiz ilk olay, onun yatılı okulda kaldığı esnada “ayakkabı odası”nda tek başına keman derslerine çalışmayı, diğer insanlardan kurtulma olanağı olarak görmesidir:

“Böylece hiç kuşkusuz tüm yurttan en korkunç mekân olan ayakkabı odasına girmek, onun için keman çalışmak bahanesiyle, kendi kendine sığınmak demektir, ve ayakkabı odasında öyle yüksek sesle keman çalışır ki, ayakkabı odasında keman çalışırken bizzat kendisi, ayakkabı odasının her an patlayabileceğinden sürekli korkar, ona en doğru olmasa da kolay ve en ustaca gelen keman çalışması sırasında tamamen intihar düşüncesine dalar, bu düşünceye daha yurda girmeden talimlidir, çünkü önceden büyükbabasıyla birlikte yaşarken tüm çocukluğunu intihar düşüncesini kurgulama okuluyla geçirmiştir. Keman çalmak ve her günkü Sevcik, onun için kemanda asla büyük bir şeyler yapamayacak olmanın bilinciyle, çalışma süresinde hiçbir insanın giremediği ayakkabı odasında yalnız kalması ve kendi kendisiyle olması için sevinle karşıladığı bir alibi’ydi;...”²⁹

Müzik sayesinde yalnız kalan ana figür, bunu bilinçli yapar ve müziği “biricik kaçış olanağı”³⁰ olarak görür. Kendisini yurt ve okul arkadaşlarından soyutlamak için bu olanağı değerlendirir. Yabancılaşma yaşadığına dair diğer önemli ve somut kanıt ise, kendisini üçüncü tekil şahıs zamiri “o” ile nitelendirmesidir: “o ise, intihar için gerekli gücü ve kararlılığı ve karakter sağlamlığını asla gösterememişti.”³¹. Dönemin diğer insanlarında olduğu gibi, onu da intihar düşüncesi yer bitirir. Bu dünyaya ait olmadığını düşünerek hayatına son verme fikrini her an aklından geçirir ve yukarıdaki cümlesinde de belirttiği gibi bunu bir türlü başaramaz. Anneannesi tarafından küçükken sık sık mezar ziyaretlerine götürülmesi, onu ölüme gitgide biraz daha yaklaştırmıştır. Ana figür bu dünyadan bir an olsun kopmaktan dolayı zevk alır bu mezarlık ziyaretlerinden:

“Anneannem beni defalarca her hafta mezarlıklara ve morglara yanında götürmüştü, mezarlıkları düzenli olarak ziyaret ederdi, önce akrabaların mezarlarını benimle ziyaret etmişti, sonra uzun süre öteki mezarların ve kabirlerin tümünü tek tek incelemişti,... Ve itiraf edeyim ki galiba benim de, mezarlıklar için ve beni mezarlık ziyaretlerinden ve mezarların incelenmesi ve seyredilmesinden ve tabutlama salonlarının yoğun bir şekilde incelenmesi ve gözlemlenmesinden başka bir şeye alıştırmamış olan anneannemin mezarlıklarına karşı gitgide artan kendi büyülenmem vardı.”³²

²⁹ A.g.e., s. 12.

³⁰ A.g.e., s. 13.

³¹ A.g.e., s.14.

³² A.g.e., s. 34-35.

Ana figür kendisini sadece toplumdaki insanlardan dışlamayıp akrabalarına duyduğu nefreti dile getirerek, kendisini onlardan da uzak tuttuğunu söyler ve yabancılaşmayı çok net olarak okurlara hissettirir:

“Bu şehirde yurttaki diğerlerinin tümünden daha fazla akrabası olan ben, çünkü çoğunun Salzburg’ta akrabası bile yoktu, böylece aynı zamanda hepsinden daha da fazla terk edilmişim. Bir kez olsun, en müşkül durumda bile bu akraba evlerinden içeri girmemişim, hep önlerinden geçmişim evet ama asla içeri girmemişim. Büyükbabam da Salzburglularla ve özellikle akrabalarımızla, kendisini inciten birçok deneyimi yaşamak zorunda kalmıştı, bu akrabaların evine girmek benim için mümkün olsaydı, içeri girmek için birçok neden vardı, fakat içeri girmemek için eninde sonunda tek bir neden vardı, gayet basit bir şekilde, bu şehir ve bu şehrin soğuk ve öldürücü atmosferi tarafından soğutulmuş ve öldürülmüş akrabaların her birinde bunca anlayışsızlık bunca insandışıklık varken bu insanlarla muhatap olma iznini kendime verememişim.”³³

Yabancılaşmayı had safhada yaşayan ana figür, toplum dışı bir birey olarak algılanır. Okulundan hep nefret eder, ne okula ne de öğretmenlerine uyum sağlayabilir. Öğretmenlerini “yoz ve akıl düşmanı bir toplumun önderleri”³⁴ olarak tanımlayarak, onlara duyduğu öfkeyi ve yabancılaşmasını dile getirir. Hem onlara yabancı gibi durur, hem de kendisine. Öğretim hayatının kendisini birtakım gelişmelerden uzaklaştırdığını söyleyen ana figür, yabancılaşmanın içine daha da çok sürüklenir:

“Öğretim, beni aklın her tür doğal gelişiminden gitgide daha da uzaklaştırıyordu, ölü bir konu olarak tarihi, bir yaşam zorunluluğu olarak tanıtan ve kutsayan bir eğitim değirmeninin dayanılmaz cenderesine sıkışmış bir halde, orada kendimde yeniden başlayan bir yıkım gözlemledim, ilköğretim okulundaki eğitimin sona ermesiyle yarıda kesilmiş olan bir yıkım.”³⁵

Eserde, öfke ve nefret duyduğu her bir olgudan kendisini uzakta tuttuğu ve onlara ait hissetmediği için çevresindeki insanlar tarafından bile bir kenara itilir. Bu terk edilmişliği öğretmenleri tarafından da yaşatılır ona ve yabancılaşmayı karşılıklı olarak yaşarlar:

“Bu insanların bir yandan müdürlerinden (Schnitzer) duydukları korkuyla, diğer yandan yaşam boyu mahkum edildikleri aile ilişkilerinden duydukları korkuyla, bana söyleyecek bir şeyleri yoktu, ve onlarla benim aramdaki ilişki, karşılıklı hor görü ve onların sürekli beni cezalandırmalarına, haksız yere olup olmadıkları tartışma konusu olmadı, çok geçmeden alışmışım ve çok geçmeden benim

³³ A.g.e., s. 40.

³⁴ A.g.e., s. 78.

³⁵ A.g.e., s. 78.

maneviyatım küçük düşürülmüş ve incitilmiş bir maneviyat olarak süreklilik kazanmıştı.”³⁶

Çevresindeki bazı kurumlara olan öfkesini açıkça dile getiren ana figür, okul arkadaşlarına da yabancı durur ve kendisini onlardan dışta tutar hep. Okul arkadaşlarıyla da muhatap olmamış, onlar tarafından dışlanmış ve kendi dünyasına bırakılmıştır:

“...büyük ve küçük burjuvalıklarını her şeye karşı bir silah gibi kullanan ve kötüye kullanan tüm bu okuldaşlarıma karşı tiksintim binmişti, bu okuldaşlarla hiçbir zaman ilişkiye geçememiştim, bir yandan onların burjuvalıklarıyla itilmiş olarak, zaten çok geçmeden kendi dünyama çekilmiştim, öte yandan ve bunun karşısında onlar da benim onlara karşı ve onlarla ilintili her şeye karşı kuşkusuz hastalıklı tiksintimden itilmiş bir halde beni kendi alanlarından çok geçmeden dışlamışlardı, yani yeniden tamamen kendime yönelmiş, her yönden savunma durumunda ve bu sürekli savunmaya hazır olma durumundan devamlı beslenen korku ve dehşet içinde yalıtılmışım.”³⁷

Yaşadığı olumsuzluklardan dolayı yaşama umudu ve sevinci duymayan ana figür, yalnız kalmayı istemiş, kendisine başka bir dünya yaratmış ve bu dünya içerisinde bir hayat sürdürmeyi seçmiştir. Onun bu dünyası karanlık, kendine ve dış dünyaya yabancılaşmış bir dünyadır. Yaşadığı toplumdaki insanları, öğretmenlerini, okulunu yererek onlara duyduğu tiksintiyi ve öfkesini açıkça dile getirir. Sadece onlara değil, yaşadığı kente bile büyük bir öfke duyar ana figür. Yaşadığı kent olan Salzburg’un olumsuz yanlarını hep vurgular ve kente duyduğu yabancılığı da dile getirir: “...bu şehre bir daha ne gerçeklikte ne de düşüncede girmeyeceğimi hep yeniden söylüyorum.”³⁸. Ayrıca kaldığı yurdun “pis ve kokan”, “eski ve rutubetli duvarlara”, “eski yataklara”, “yıkılmamış öğrencilere”³⁹ sahip olduğunu belirterek o yurda ait olmadığını ima eder ve yabancılaşmayı üst noktada yaşar. Yaşadığı kente, ailesine, topluma, okul hayatına, kısaca nefret duyduğu her şeye karşı yabancı duran ana figürün, hayatının her alanında yabancılaşma yaşaması normaldir.

Eserde yabancılaşmanın içinde olan sadece ana figür değildir. Ana figür olan anlatıcının, sürekli olarak yurttaki okul arkadaşlarının intihar olaylarına şahit olduğunu dile getirmesi, aslında onların da zor koşullarda yaşadığını, büyük acılar çektiğini,

³⁶ A.g.e., s. 91-92.

³⁷ A.g.e., 78-79.

³⁸ A.g.e., s. 94.

³⁹ A.g.e., s. 10.

umutsuzluklarının üst sınırdaki olduğunu ortaya koyar. Yani söz konusu edilen bu intihar olayları, onlarda da yabancılaşma sorununun olabileceğini yüksek derecede ihtimal kılar:

“Ne kadar çok yurt öğrencisi, Schrammen Sokağı’ndaki yurdun içinde yalnızca kırk üç sonbaharı (okula girişi) ile kırk dört sonbaharı (okuldan çıkışı) arasındaki nasyonal sosyalist dönemde dört yurt öğrencisi, kendini öldürmüş, pencereden atmış veya asmıştı ve okul yolundan dayanılmaz bir ümitsizlik içinde gelen şehirdeki birçok başka öğrenci de şehirdeki iki dağdan aşağı atlamış...”

“Gerçekten de tüm öğrenme ve öğrenim süreci zamanımın çoğunu, bir yandan gaddar ve acımasız ve her açıdan bayağı bir çevre, öbür yandan her genç insandaki en büyük duyarlılık ve kırılabilirlik tarafından, buna teşvik edilmiş olarak intihar düşüncesiyle geçirmek zorunda kalan bir tek ben değildim.”⁴⁰

Ana figürün annesiyle de son derece kopuk bir ilişkisi vardır. Hamileyken sevgilisi tarafından terk edilmişliğinin acısını oğlundan çıkarmaya çalışmaktadır adeta kadın. Oğlunun varlığından, ona uzun süre dayanamayacak kadar rahatsızlık duyar ve kendi canından bir parça olan öz oğluna, canına yabancı gibi durarak onu kendisinden uzaklaştırır. Burada hem annesinin, hem de ana figürün, yabancılaşmanın içine sürüklendiği açıktır:

“Kendisiyle yaşam boyu zor bir ilişkimin olduğu annemin yanından daha çok, zor çünkü benim var oluşum ona nihayetinde hep dayanılmaz geldiği için ve o benim bu varoluşumla hiçbir zaman uzlaşmadığı için, babam, çiftçi oğlu ve marangoz, onu terk etmişti ve artık onu ve beni kendisine dert edinmemişti, babam asla ve bugüne dek bile öğrenemediğim bir nedenle, savaş sonuna doğru Frankfurt’ta, Oder yakınında öldürülmüştü.”⁴¹

b) “Mahzen” Adlı Eseri

Bernhard, otobiyografik anlatı dizisinin ikinci kitabı olan *Mahzen*⁴² adlı eserini 1976 senesinde yazmıştır. Bu kitap *Neden*’in devamı niteliğinde olup, yazarın lise öğrenimini yarıda bırakarak bir bakkal dükkânında çıraklık yaptığı süreçte yaşadığı deneyimlerini anlatır.

Ana figür, kuşkusuz yine ben-anlatıcı / yazardır ve aynı sert, çetrefilli dilsel özelliğini bu eserinde de sürdürür. Fakat anlatı dizisinin ilk eserindeki o olumsuz doku bu eserinde çok fazla göze çarpmaz. Çünkü yazar, kendi içinde bazı düşünce ve duygularından arınmıştır, okulunu yarıda bırakmanın pişmanlığını asla hissetmez ve çıraklık işinden duyduğu hazzı dile

⁴⁰ A.g.e., s. 14-15.

⁴¹ A.g.e., s. 84.

⁴² Bernhard, Thomas (1994), *Mahzen*, çev. Mustafa Tüzel, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul.

getirir daha çok. Bu nedenle ilk eserinde gördüğümüz yabancılaşma unsurlarını bu eserinde onda olduğu kadar çok göremeyiz.

Ben anlatıcı, patronu olan Bay Podlaha hakkında olumlu şeyler söyler ve insanlarla iletişim kurmayı onun sayesinde başardığını dile getirir. Ana figür, okulunu yarıda bırakıp çalışma kararını kendisi vermiş, ailesi onun bu fikrine karşı çıkmamıştır. Ailesinin bu konudaki ilgisizliği, yalnızlığını kendisine daha da çok hissettirmiştir:

“Evde ilgisizlik (annem, vasım) ve anlayışa son derece hazır olma (büyükbabam) şeklinde tepki gösterdiler. Yeni durumu o anda kabullendiler, en ufak bir tartışma bile yapılmadı. Zaten çok uzun süredir kendimle baş başa kalmıştım, gerçekte ne denli yalnız olduğum bu alanda belirginleşti.”⁴³

Yalnızlığı hep içinde duymuş ve ailesindeki bu ilgisiz, kayıtsız tavır onu iyice rahatsız eder olmuştur. Bu da çevresindeki insanlarla iletişim kurmasında engel oluşturmuştur: “Okul mekanizmasıyla bağıntılı insanlarla da hiçbir bağıntım olmamıştı, öte yandan mahzenle bağıntılı olan her şeyin derhal ve en yoğun bir şekilde çekimine kapılmıştım...”⁴⁴ Çalıştığı bakkal dükkânını mahzen olarak nitelendiren ana figür, burada çalışmaya başlayınca dek yabancılaşmayı yaşamıştır hep içinde. Ne okul hayatına ne de yurt hayatına uyum sağlamış ve yaşadığı yere de yabancılaşma duyduğunu hissetmiştir:

“...kendimi bu mahzene ve bu insanlara ait hissediyordum, oysa kendimi hiçbir zaman okulun dünyasına ait hissetmemiştim, Reichenhaller Caddesi, şimdi gördüğüm gibi, asla benim caddem olmamıştı, tıpkı hala benim yönüm olmuş olmadığı gibi, benim caddem ve benim yönüm Rudolf-Biebl Caddesiydi...”⁴⁵

Neden'de değindiği gibi, okul hayatına ve okuldaki arkadaşlarından uzakta tutmuştur kendisini. “Yıllar boyunca bir öğrenme fabrikasına gitmiş ve bir öğrenme makinesinin başında oturmuştum...”⁴⁶ sözüyle okulda duyumsadığı yabancılaşmayı ima eder bizlere. Bu sözüyle okulunu bir fabrikaya benzeten ana figür, fabrika işçilerinin makineleşmesiyle kendisinin öğrenme makinesinin başında oturmasını bağdaştırarak yabancılaşma ve yabancılaşma olgularına vurgu yapar. Yıllar boyunca insanlarla doğru dürüst bir ilişki

⁴³ A.g.e., s. 7.

⁴⁴ A.g.e., s. 15.

⁴⁵ A.g.e., s. 15.

⁴⁶ A.g.e., s. 7.

kuramayan ana figür, terk edilmişliğe bırakılmışlığını ve özellikle de bundan dolayı yabancılaşmayı ne kadar üst derecelerde yaşadığını şu şekilde dile getirir:

“İnsanlarla ancak şimdi, yeni ortamımdaki bu günlerde yeniden dolaysız, doğrudan doğruya dolaysız ilişkim olmuştu, insanlarla böyle bir dolaysız, doğrudan bir yakınlık benim için yıllardır olanaksızdı, önce kafam, sonra maneviyatım okulun ve onun eğitim zorlamalarının ölümcül boyunduruğu altında adeta boğulmuştu...”⁴⁷

Ana figürlerin yanı sıra, yan figürler de, hele hele bunlardan Bay Podlaha, aslında tam anlamıyla bir yabancılaşma içindedir. Hayatta istediği şeyi elde edemediği için yaşadığı yerden başka bir yere gidip orada farklı bir meslek sürdürür. Hep müzisyen olmak istemiş, fakat ailesinin zoruyla ve savaş koşullarının etkisiyle bu amacından vazgeçmek zorunda kalmıştır. Kendi özünden uzaklaştığını gördüğümüz bu figürde de yabancılık duygusu hâkimdir aslında. O da toplumdan kendisini dışlamıştır:

“...çünkü bu mahalle sözümona normal dünya tarafından dışlanmış bir insan için kendi başına büyük bir çekicilikti, ve Podlaha sözümona normal dünya tarafından dışlanmıştı, tıpkı benim de bu normal dünya tarafından dışlanmış olduğum gibi, böyle bir durumda adımlar tamamen doğal bir biçimde arafa ya da cehenneme yönelir, olasılıkla o da benim gibi kendini araftan ya da cehennemden yararlanan biri olarak duyumsuyordu.”⁴⁸

Ana figür, kendi hayatını onun hayatına benzetir ve onun da dışlanmışlık yaşadığını dile getirir. Ailesinin isteği üzerine ve savaşın zor koşulları yüzünden müzisyenlik hayalinden uzaklaşmak zorunda kalmıştır. Böylece özgürlüğü bir anlamda kısıtlanmış olur. Ben-anlatıcı olan ana figür, özgürlüğü kısıtlandığı ve kendi istediğini yapamadığı, gerçekleştiremediği için kendi özüne iyice yabancılaşır ve zaten içinde bulunduğu yabancılaşma olgusu en uç noktalarına ulaşır.

Sonuç

Otobiyografik eserlerin ana figürü olan ben-anlatıcı / yazar ve diğer yan figürler, yaşama sevincini yitirmiş, umutları sönmüş, intihar fikrini her daim içlerinde duyan bireylerdir. Hayattan, dış dünyadan kendilerini soyutlayıp, her şeye karşı öfke duyan bu bireyler, tam bir yabancılaşma duygusu içinde yaşarlar.

⁴⁷ A.g.e., s. 8-9.

⁴⁸ A.g.e., s. 39.

Bu iki eserde de figürlerin ve özellikle de ana figürün içinde bulunduğu yalnızlık, ölme arzusu, iletişim kopukluğu, diğer insanlardan ve dış dünyadan kendisine ait bir dünya kurma çabası, içinde inşa ettiği bu dünyada kimseyi barındırmaması, herkese karşı öfke / nefret duyumsaması, vs. gibi hususlar onları yabancılaşma eylemine itmiştir. Sonuç olarak ana figürün yalnızlığı, umutsuzluğu ve yaşama inancını yitirmişliğinden ötürü kendisini insanlardan / dış dünyadan soyutlaması, onun gün be gün daha çok yabancılaşma hissetmesine neden olmuştur.

I. ve II. Dünya Savaşlarının yaşandığı 20. yüzyılın modern dünyasının önemli sorunlarından biri olan yabancılaşma olgusunu, bu iki eserde psikanalitik bakış açısından ele aldık daha çok. Özellikle yalnızlık unsuru, insanlarda en sık görülen ruhsal rahatsızlıklardan biri olmuştur ve bu unsur, yabancılaşmayı da beraberinde getirmiştir. Sanayileşmenin artmasıyla insanların yerini makinelerin alması onları kendilerine ve topluma yabancılaştırmıştır. Felsefe, psikoloji, iktisat alanlarından başka edebiyatta da özellikle modern edebiyatta görülmeye başlanan bu olguyu, Almanca Edebiyat'ta Bernhard'ın eserlerinden, özellikle hayatını anlattığı otobiyografik yapıtlarında da saptamış olduk.

Kaynaklar

ATAY, Oğuz (2012), *Tutunamayanlar*, İletişim Yayınları, İstanbul.

BERNHARD, Thomas (2009), *Die Autobiographie: Die Ursache, Der Keller, Der Atem, Die Kälte, Ein Kind*, 2. Auflage, Rezidenz Verlag, Salzburg.

BERNHARD, Thomas (1993), *Neden*, çev. Mustafa Tüzel, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul.

BERNHARD, Thomas (1994), *Mahzen*, çev. Mustafa Tüzel, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul.

BOHNERT, Karin (1976), *Ein Modell der Entfremdung- Eine Interpretation des Romans "Das Kalkwerk" von Th. Bernhard*, Dissertationen der Universität Wien, VWGÖ, Wien.

BOTTOMORE, Tom (1993), *Marksist Düşünce Sözlüğü*, Türkçe çeviriyi derleyen: Mete Tunçay, İletişim Yayınları, İstanbul.

BOZKURT, Nejat (2005), *Hegel*, Say Yayınları, İstanbul.

CANETTİ, Elias (2011), *Körleşme*, çev. Ahmet Cemal, Payel Yayınları, İstanbul.

CAMUS, Albert (2012), *Yabancı*, çev. Vedat Günyol, Can Yayınları, İstanbul.

- DEMİRER, Temel- Sibel Özbudun (1998), *Yabancılaşma*, Öteki Matbaası, Ankara.
- DOSTOYEVSKİ, Fyodor Mihayloviç (2012), *Yer Altından Notlar*, çev. Mehmet Özgül, 21. Basım, İletişim Yayınevi, İstanbul.
- ECEVİT, Yıldız (1998), *Edebiyatta Yabancılaşma ve Yabancılaştırma*, Virgül Dergisi, İstanbul, S:14.
- EYÜBOĞLU, İsmet Zeki (1995), *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, 3. Basım, Sosyal Yayınlar, İstanbul. İçinde: Kiraz Sibel, *Yabancılaşmanın Kökeni Üstüne* (2011), Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, sayı:12, <http://www.flisdergisi.com/sayi12/147-169.pdf?&lang=tr&output=json> .
- FRİSCH, Max (1997), *Homo Faber*, çev. Sezer Duru, Can Yayınları, İstanbul.
- FROMM, Erich (2006), *Sağlıklı Toplum*, çev. Yurdanur Salman- Zeynep Tanrıseven, 4. Basım, Payel Yayınevi, İstanbul.
- GOETHE, Johann Wolfgang (2001), *Die Leiden des jungen Werthers*, P. Reclam Verlag, Stuttgart.
- HEGEL, G.W.F. (1988), *Phänomenologie des Geistes*, Felix Meiner Verlag, Hamburg.
- HESSE, Herman (2012), *Bozkırkurdu*, çev. Kamuran Şipal, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- İLHAN, Attila (2012), *Sokaktaki Adam*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- KAFKA, Franz (2005), *Die Verwandlung*, Anaconda Verlag, Köln.
- MARCUSE, Herbert (1997), *Tek Boyutlu İnsan*, çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, İstanbul.
- MARX, Karl (1976), *1844 El Yazmaları*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, Ankara. İçinde: Osmanoğlu, Ömer (2008), *Yabancılaşma Üzerine*, Sosyoloji Notları Dergisi, Eylül-Ekim-Kasım, Ankara, <http://www.sosyolojinotlari.com/PDF/sosnot6.pdf#page=1> .
- MARX, Karl (2007), *Yabancılaşma*, çev. K. Somer, A. Kardam, S. Belli, A. Gelen, Y. Fincancı, A. Bilgi, Der. Barışta Erdost, 3. Baskı, Sol Yayınları, Ankara.
- SARI, Ahmet (2007), *Thomas Bernhard'ın Şiir Dünyası*, De Ki Basım Yayım, Ankara.
- STEEL, Miranda (2000), *Oxford Wordpower Dictionary*, Oxford University Press, Oxford, New Edition.
- TOLAN, Barlas (1983), *Toplumbilimlerine Giriş*, Savaş Yayınları, Ankara.
- TOLAN, Barlas (1993), *Sosyoloji*, Adım Yay., Ankara.